53 dní

Ako Hitler rozložil demokraciu

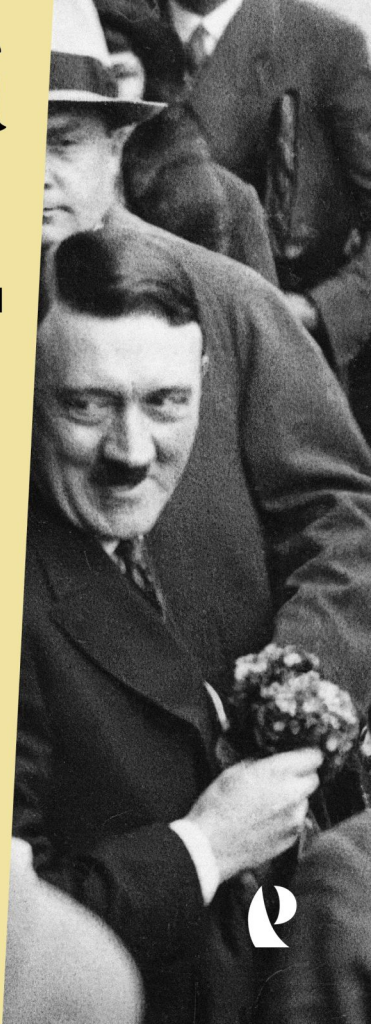

Timothy W. Ryback

53 dní

Ako Hitler rozložil demokraciu

Timothy W. Ryback

Preložil: Martin Sliz

53 Days: How Hitler Dismantled a Democracy
by Timothy W. Ryback
Copyright © 2026 by Timothy W. Ryback
By arrangement with the proprietor. All rights reserved.
Slovenské vydanie © Petit Press 2026
Preklad © Martin Sliz
Grafický dizajn © Vojtech Ruman
ISBN 978-80-559-1159-5

Venujem Gail Hochmanovej

„Kto to kedy počul, aby čerstvo zvolený prezident
pripravoval štátny prevrat v krajine,
kde práve získal tú najvýznamnejšiu funkciu
s najväčšou zodpovednosťou?“

Adolf Hitler,
z rozhovoru pre londýnske *The Times*,
11. apríla 1932

Obsah

11 Poznámka autora
15 Úvod: Hitlerov deň na súde,
štvrtok 25. septembra 1930

Mesiac pondelkov
29 1. kapitola – 1. deň: Víťaz,
pondelok 30. januára 1933
44 2. kapitola – 8. deň: Vojna s novinármi,
pondelok 6. februára 1933
61 3. kapitola – 15. deň: Čistky na úradoch,
pondelok 13. februára 1933
87 4. kapitola – 21. deň: Získanie veľkokapitálu,
pondelok 20. februára 1933
101 5. kapitola – 28. deň: Poistky,
pondelok 27. februára 1933

Týždeň, ktorý sa stal
119 6. kapitola – 29. deň: Obmedzenie občianskych
slobôd, utorok 28. februára 1933
137 7. kapitola – 34. deň: Deň volieb,
nedeľa 5. marca 1933
149 8. kapitola – 37. deň: Likvidácia právomocí
spolkových štátov, streda 8. marca 1933

Marcové vlny
165 9. kapitola – 50. deň: Zničená krajina, pondelok 20. marca 1933
180 10. kapitola – 53. deň: Deň, ktorý mal trvať tisíc rokov, štvrtok 23. marca 1933

205 Záver
209 Poďakovanie
212 Zdroje ilustrácií
213 Slovník pojmov
225 Poznámky
245 Register

Poznámka autora

k Hitlerovmu politickému manuálu

V utorok večer 31. januára 1933, teda len deň potom, čo Adolfa Hitlera vymenovali za pätnásteho kancelára Weimarskej republiky, prinieslo najnovšie vydanie denníka *Vorwärts* – orgánu Sociálnodemokratickej strany – alarmujúci komentár. „Pán Hitler vyjadril svoje zámery veľmi jasne," písal *Vorwärts*. „Svoj politický svetonázor nám ukázal na 782 stranách svojej knihy *Mein Kampf*. Nový kancelár vlastnými slovami opísal, aké má s krajinou plány."[1]

Hitler sa postavil na čelo pravicového kabinetu, ktorého súčasťou boli aj ďalší dvaja národní socialisti. Wilhelm Frick sa stal ministrom vnútra, ktorý mal podľa *Vorwärtsu*, slúžiť ako „ochranca" demokratického zriadenia. Minister bez kresla Hermann Göring bol členom vlády len preto, aby plnil Hitlerovu vôľu. Všetci traja nenávideli demokraciu, boli to agresívni nacionalisti a totálni

rasisti. „Nemecký ľud, len sa dobre prizri tejto vláde a nezabudni, čo všetko je v stávke," písal *Vorwärts*. „Je v nej tvoja sloboda!"[2] Komunistický denník *Die Rote Fahne* prišiel s titulkom plným obáv. Znel: „Pozor! Pozor!"[3]

Kým ľavicová tlač bola v šoku, tá pravicová oslavovala. „Milióny tých, ktorých túžbu, nasadenie a oddanosť poháňala vôľa zbaviť sa potupy z 9. novembra 1918, dnes pociťujú bezbrehú radosť," napísal denník Hitlerovej strany *Völkischer Beobachter* v ostrom texte, ktorý publikoval práve na výročie, keď padol cisár a bola vyhlásená „Nemecká republika"[4]. Denník národných socialistov ďalej hlásal, že s vymenovaním Hitlera bol položený „základný kameň Tretej ríše" a štrnásťročný demokratický experiment sa končí.

Völkischer Beobachter propagoval v rámci svojho výberu knihu *Mein Kampf* otázkou „Milióny Nemcov plných nádeje sa dnes pýtajú: ‚Čo spraví Hitler?'" A pokračoval predajným sloganom: „Každý, kto čítal jeho knihu, pozná jeho zámery a ciele, a teda aj odpoveď." Tým, ktorí sa s Hitlerovým *meisterstückom* zatiaľ nestihli oboznámiť, ponúkali dva diely v mäkkej väzbe za 2,85 ríšskej marky alebo v tvrdej väzbe za 7,20. Nasledovalo zásadné vyhlásenie: „Hitlerovu knihu dnes nemôže ignorovať nikto, ani priateľ, ani sok."

Hitlerov manuál ako premeniť parlamentnú republiku na autoritársky štát je v rámci politických traktátov buď tým najprorockejším a najvizionárskejším dielom, alebo polemikou, ktorej ciele boli úplne odtrhnuté od reality. Rukopis vytvoril tridsaťdvaročný neúspešný pučista vo väzenskej cele. Najprv ho celý nadiktoval svojmu osobnému asistentovi, tiež odsúdenému

za vlastizradu. Potom putoval k vydavateľovi, ktorý milosrdne a na prospech tak autora, ako aj čitateľa zmenil pôvodný názov „4 ½ roka boja s klamstvami, hlúposťou a zradou“ na *Mein Kampf*, teda Môj boj. Prvá časť vyšla v júli 1925, druhá v decembri 1926.

Hitlerov traktát bol povestný nielen tým, že sa nedal čítať, ale aj tým, že bol údajne nenahraditeľný. Tvorí ho zmes osobných zážitkov, politických analýz, antisemitských tirád a detailných politických téz. Ich súčasťou bol postup, ako demontovať demokratické štruktúry, ako ochromiť parlament, obmedziť výkon súdnej moci, pozastaviť uplatňovanie občianskych slobôd, ako obmedziť občianstvo, potlačiť slobodu tlače, rozšíriť právomoci vlády, ako vypovedať medzinárodné zmluvy a ako zvýšiť výdavky na zbrojenie a vojenský potenciál. Tieto úvahy zahŕňali v mene národnej bezpečnosti aj anektovanie alebo dobytie územia susedných štátov.

„Pokiaľ v tomto skorumpovanom parlamentnom svete bude [národnosocialistické hnutie] myslieť na najhlbšiu podstatu svojho zápasu a zostane verné svojim rasovým a ľudským hodnotám, napokon z neho s matematickou nevyhnutnosťou musí vyjsť ako absolútny víťaz.“[5]

Úvod

Hitlerov deň na súde

Štvrtok 25. septembra 1930

Posledný septembrový štvrtok roku 1930 sa krátko pred deviatou ráno pred Ríšsky súd (Reichsgericht), teda najvyšší súd Weimarskej republiky, dostavil ako svedok Adolf Hitler. Na súd sídliaci v Lipsku ho predvolali preto, aby svedčil v prípade troch príslušníkov armády (Reichswehr) obžalovaných z politickej agitácie medzi vojakmi. Údajne tak činili v spolupráci s Hitlerovými národnými socialistami.

Obžalovaných videli, ako v novembri 1929 vchádzali a vychádzali z tzv. Hnedého domu, teda z centrály Národnosocialistickej nemeckej robotníckej strany (NSDAP) sídliacej na Briennerstrasse 45 v Mníchove. Podľa obžaloby to naznačovalo, že spolupracujú s národnými socialistami. Trojica súdených dvadsiatnikov sa so zástupcami strany naozaj stretla. Medzi ich kontaktmi bol

dokonca aj šéfredaktor straníckeho denníka *Völkischer Beobachter*. No pravdepodobne sa nedostali k nikomu z vyššie postavených členov s rozhodovacími právomocami.

Obhajoby trojice príslušníkov Reichswehru sa ujal Hans Frank, dvorný právny poradca NSDAP a Hitlerov osobný advokát. Práve on povolal Hitlera ako svedka. Jeho cieľom bolo, aby líder národných socialistov osobne vyvrátil akékoľvek náznaky sprisahania a aby opätovne na verejnosti potvrdil, že si ctí ústavné zriadenie a právny štát. „Odohralo sa to krátko po zásadnom volebnom triumfe v septembri 1930, keď sa počet poslancov národných socialistov zvýšil z 12 na 107. Z úbohej malej politickej frakcie sa tak zrazu stal druhý najvýznamnejší klub v celom Ríšskom sneme,“[1] spomínal neskôr Frank. Hitlerova reč na najvyššom súde mala pomôcť rozptýliť pochybnosti konzervatívnych voličov obávajúcich sa viacerých radikálnych prvkov národnosocialistického hnutia.

Frank vedel, že Hitler si pred súdom počína dobre. Svojho hviezdneho klienta totiž zastupoval už vo viac ako stovke prípadov týkajúcich sa najmä ohovárania a urážky na cti. Podľa advokáta Hitler disponoval inštinktom zabijaka, vďaka ktorému dokázal identifikovať „potenciálne slabé miesta, ktoré nevyhnutne obsahoval každý jeden písaný zákon“, čo vždy nemilosrdne využil. Frank žasol nad tým, ako Hitler dokázal preniknúť cez obranu svojho oponenta v súdnej sieni a napokon ho rozdrviť – tzv. *Durchschlagskraft* – a ako bol schopný premeniť každú situáciu vo svoj prospech. „Jeho súperi sa neustále domnievali, že tejto stúpajúcej hviezde nejako ublížia, no napokon aj tak vždy poškodili len samých seba,“[2] spomínal Frank.

Theodor Heuss bol poslancom Ríšskeho snemu za prodemokratickú Nemeckú štátnu stranu (Deutsche Staatspartei). Hitlerov politický nástup pozoroval jednak s úžasom, jednak s čoraz väčšími obavami*. Rovnako ako Frank, aj Heuss žasol nad Hitlerovou neuveriteľnou schopnosťou využiť akúkoľvek udalosť alebo situáciu vo svoj prospech. Podľa Heussa bol Hitler posadnutý „prehnanou samoľúbosťou", vďaka čomu si okamžite všimol aj domnelú „urážku či neúctu"[3], čo sprevádzala neukojiteľná potreba byť neustále stredobodom pozornosti – vždy a všade. „Bez neho sa nemohlo udiať nič. Nielenže to vyhlasoval, on to aj vyžadoval," všimol si Heuss[4]. A pokiaľ sa to predsa len stalo, Hitler vždy dokázal nájsť spôsob, ako na seba strhnúť pozornosť a ovplyvniť vnímanie a situáciu tak, aby to vyhovovalo jeho potrebám.

„Neúspešný prevrat mohol z jeho organizátora poľahky urobiť terč posmechu," napísal Heuss s odkazom na Hitlerov Pivný puč z roku 1923, ktorý spustil melodramatickým výstrelom do stropu mníchovskej pivárne. V tom momente sa začal tzv. Pochod na Berlín, čo bola kópia úspešného Pochodu na Rím Benita Mussoliniho, ktorý sa udial pred necelým rokom. No na rozdiel od Mussoliniho Hitler sa nedostal ani za hranice Mníchova[5]. Ako poznamenal Heuss, nepodarený prevrat si ľudia nepamätali ako nepodarenú frašku a tragické fiasko, ktoré si vyžiadalo dvadsať mŕtvych vrátane štyroch príslušníkov polície, ale ako

* Theodor Heuss vydal v januári 1932 knihu *Hitlers Weg: Eine historisch-politische Studie über den Nationalsozialismus* (Hitlerova cesta. Historicko-politická štúdia národného socializmu), čo bola prvá podrobná analýza diela *Mein Kampf*. Do marca 1932 sa tento 168-stranový traktát dočkal ôsmich dotlačí.

začiatok zdanlivo nezastaviteľného nástupu Hitlera k moci. Päťročný trest za vlastizradu, z ktorého si odsedel len deväť mesiacov, nebol vnímaný ako škandalózne mierny, ale ako dôkaz toho, ako sa Hitler obetoval pre svoje politické presvedčenie a pre krajinu. Skutočnosť, že weimarská vláda odmietla udeliť tomuto buričovi rakúskeho pôvodu občianstvo, čo sa do veľkej miery zakladalo na odsúdení za vlastizradu, sa prezentovalo ako dôkaz zlomyseľnosti a pomstychtivosti politického establišmentu.

Hitler svoj úspech pred očami sudcov, ako aj pred očami verejnej mienky pripisoval *Durchschlagskraftu*, ktorý sa zakladal tak na jeho osobnosti, ako aj na jeho stratégii. „Útočiť, útočiť, vždy treba útočiť," vyhlásil raz. „A pokiaľ niekto bude tvrdiť, že to sa už znovu urobiť nedá, nielenže to urobím opäť, ale spravím to aj desaťkrát po sebe."[6] Svoju bojovnú vytrvalosť ukázal Hitler v marci 1924 počas mesiac trvajúceho procesu pre nepodarený puč z roku 1923, kde čelil obžalobe za vlastizradu. Sieň mníchovského súdu za prizerania sa očividne zhovievavého okresného sudcu premenil na politickú tribúnu. Hitler kritizoval ustráchané demokracie a vyzdvihoval nadradenosť brutálnej sily nad súdnymi procesmi a právnym štátom. Citoval pritom legendárneho pruského kráľa Fridricha II. Veľkého, ktorý vyhlásil: „Pokiaľ zákon nechráni hrot meča, nemá žiadny zmysel."[7] Spomenul aj Otta von Bismarcka, ktorý v roku 1862 odmietol väčšinové hlasovanie pruskej snemovne o výdavkoch na armádu a tvrdil, že zásadné otázky dnešných dní sa rozhodnú „krvou a železom", a nie parlamentnými väčšinami.

„Viete, ako Bismarcka vykresľovala opozičná tlač?" pýtal sa Hitler pred mníchovským súdom. „Ako pošliapavača ústavy,

ako zradcu!“[8] Keby Bismarck zlyhal, súdili by ho za vlastizradu, vyhlásil Hitler. No namiesto toho sa z neho stal hrdina. Rovnako hovoril aj o Mussolinim. „Ako zlegalizujete štátny prevrat?“ pýtal sa Hitler. Musíte zneškodniť opozíciu, reštrukturalizovať vládu a prepísať zákony. „Legalizácia Pochodu na Rím sa zavŕšila až v momente, keď Mussolini dokončil obrovský proces očisty,“ tvrdil Hitler. „Takto sa z vlastizrady stane legálna záležitosť.“[9] Podľa Hitlera bolo jeho jediným zločinom len to, že zlyhal.

Keď sudca udelil päťročný trest za zločin, za ktorý mohol dať aj trest smrti, Hitler ešte pritvrdil. „Môžete nás odsúdiť aj tisíckrát, no bohyňa večného súdu dejín sa na tom len zasmeje a prokurátorovu obžalobu a rozsudok tohto súdu roztrhá, pretože ona nás oslobodí.“[10] Po procese z roku 1924 Hitler síce putoval do landsberského väzenia, no zároveň ho to katapultovalo do celonárodnej politiky a na titulky zahraničných novín. Frank chcel teraz dosiahnuť, aby Hitler čosi podobné zopakoval pred najvyšším súdom krajiny. Hitler najprv váhal, no napokon súhlasil. „Nič sa nestane, pokiaľ pod prísahou zopakujem, že nie som pučista ani tyran,“ povedal Frankovi. „Navyše ešte pomôžem tým úbohým obžalovaným čertom.“[11]

No Lipsko nie je Mníchov a Reichsgericht nebol žiadny okresný súd v jednoznačne konzervatívnom štáte federácie. Navyše Alexander Baumgarten, ktorý v to septembrové ráno roku 1930 predsedal súdu, sa nielen striktne držal ústavy a vážil si zachovávanie dekóra v súdnej sieni, ale ako právnik židovského pôvodu mohol len ťažko inklinovať k Hitlerovej rétorike a antisemitským výpadom. Ešte pred Hitlerovým príchodom šesťdesiatdvaročný sudca dvakrát napomenul preplnenú súdnu

sieň. Toto je súd a nie politický míting či divadelné predstavenie, vyhlásil Baumgarten. Odpútavanie pozornosti či vyrušovanie nebudem tolerovať.

Hitler vstúpil do súdnej siene v tmavom obleku a kravate. V miestnosti bolo ticho, na aké nebol zvyknutý. Nezaznievali žiadne zvolania „Heil Hitler!“, žiadne fašistické pozdravy. Ozývali sa len tlmené výkriky jeho prívržencov v hnedých košeliach, ktorí sa pred budovou zo žulového kameňa dostali do potýčky s políciou, aby tak ukojili jeho „prehnanú samoľúbosť“. Prekrížil si ruky na prsiach a na znak úcty sa poklonil.



Hitler na lavici svedkov na najvyššom súde vo štvrtok ráno krátko po deviatej hodine 25. septembra 1930.

„Boli ste predvolaný ako svedok na žiadosť advokáta Franka," začal Baumgarten bez zbytočnej prívetivosti či obradnosti. „Budete vypočutý ako svedok vo veci, že Národnosocialistická nemecká robotnícka strana sleduje svoje ciele výlučne s pomocou zákonných možností a jej zámerom nie je násilné zvrhnutie ústavného zriadenia ani vlády."[12] Baumgarten pripomenul Hitlerovi, že nie je v pozícii obžalovaného. „Nikto vás v tejto veci neobžaloval," povedal sudca. „Ste tu výhradne ako svedok."

Baumgarten mu vysvetlil, že ako svedok má prezentovať fakty a vecné postrehy, „nie tráviť hodiny príhovorom plným straníckej propagandy". Hitler začal hovoriť pokojným a zdvorilým tónom. Pripomenul, ako počas Veľkej vojny slúžil ako vojak na fronte, spomenul zranenia, ktoré utrpel po útoku plynom, aj poníženie, ktoré zažil, keď sa ako veterán vracal z frontu. Zmienil svoju snahu založiť politické hnutie, aj poľahčujúce okolnosti, ktoré ho v novembri 1923 „prinútili" k pokusu o násilné zvrhnutie demokratickej republiky.

„Pán svedok, 1. apríla 1924 ste boli odsúdený na päť rokov odňatia slobody za vlastizradu," pripomenul Baumgarten Hitlerovi. „Ako mám v kontexte tohto rozsudku rozumieť vášmu vyhláseniu, že ste boli donútený proti svojej vôli?"[13] Hitler trval na tom, že k puču bol naozaj donútený okolnosťami, ktoré nemal pod kontrolou. „Nemôžete vo vojakovi vzbudiť určitú mieru nádeje bez toho, aby ste čakali, že ten vojak bude chcieť, aby sa jeho nádej aj splnila," vysvetľoval Hitler. Keďže politická situácia sa vyostrila, bolo jasné, že to bude mať vážne dôsledky. No Hitler tvrdil, že odkedy opustil väzenie, zakázal svojim prívržencom v hnedých košeliach „absolútne akékoľvek zbrane" – *die absolute*

Waffenlosigkeit. Odvtedy sa uchádza o moc výhradne legálnou cestou.

Redaktor celoštátneho mienkotvorného denníka *Vossische Zeitung* si všímal Hitlerove pokusy odvádzať pozornosť, zahmlievať a aj otvorene klamať. „Hitler neustále rozpráva," zaznamenal novinár. „Chodí okolo podstaty veci, hovorí o zákonnosti spôsobu, ktorý si človek údajne vyberá,"[14] bez toho, aby odpovedal na otázku. Tento prístup podčiarkla aj Hitlerova reakcia na to, keď sa ho Baumgarten spýtal, či pozná *Nationalsocialistische Briefe*, dvojmesačník, kde uverejňovali eseje národných socialistov. Periodikum malo reprezentovať „intelektuálne" krídlo národnosocialistického hnutia. Hitler odpovedal, že tieto „národnosocialistické listy" vraj nepatrili medzi oficiálne stranícke publikácie. Keď sa potom Baumgarten Hitlera spýtal, či sa pozná s Reinholdom Muchowom, miestnym neslávne známym lídrom národných socialistov, odpovedi sa vyhol: „Je možné, že sme sa kedysi zoznámili."[15]

Baumgarten potom citoval Muchowa, ktorý v *Nationalsozialistische Briefe* odkazoval na Hitlera. „Adolf Hitler nám jasne ukázal, aký vážny zápas je pred nami, keď povedal: ‚Hlavy sa budú váľať v piesku. A buď to budú tie naše, alebo ich.' Urobme teda všetko tak, aby sa v piesku váľali tie ich." Sudca vyhlásil, že z úst Hitlera to znelo ako výzva na vyvolanie násilných nepokojov. No líder NSDAP neustúpil. „Som presvedčený, že autor, teda Muchow, tým myslel veľkú duchovnú revolúciu, ktorou dnes prechádzame," tvrdil. Následne s odkazom na zakladateľov Weimarskej republiky dodal: „No môžem vás uistiť, že pokiaľ raz naše hnutie zvíťazí v tejto právnej bitke, nemecký najvyšší súd vynesie rozsudok

a november 1918 dostane, čo si zaslúži. A potom sa budú hlavy naozaj váľať v piesku."

V súdnej sieni zaznel búrlivý potlesk a výkriky „Bravo! Bravo!" Baumgarten požiadal verejnosť, aby sa upokojila. Zhromaždeným pripomenul, že sa nachádzajú v súdnej sieni a že traja mladí dôstojníci sú obžalovaní zo závažného zločinu. Pokiaľ sa budú takéto narušenia opakovať, verejnosť vykáže. V miestnosti sa rozhostilo ticho.

Keď Hitler sľuboval, že hlavy sa „budú váľať v piesku", myslel to obrazne. Nemal v pláne stínať svojich politických oponentov, ako sa to dialo počas Veľkej francúzskej revolúcie. Chcel ich vešať. Verejne a ideálne na lampy. Najviac po tom túžil pri Philippovi Scheidemannovi, ktorý v poobedných hodinách 9. novembra 1918 osobne z balkóna Ríšskeho snemu vyhlásil „republiku". „Hneď v prvý deň, čo bude [Hitler] pri moci, mali byť pozatýkaní hlavní lídri sociálnych demokratov a komunistov," spomínal Scheidemann na varovania. „Na tretí deň som už mal visieť na Brandenburskej bráne."[16]

Pri zavedení týchto drakonických trestov sa Hitler odvolával na ústavu. Baumgartenovi pripomenul článok 1 weimarskej ústavy, kde explicitne stálo, že vláda je vyjadrením vôle ľudu. Ústava podľa neho síce určovala „rámec", v ktorom mali politické strany fungovať, no nehovorila nič o tom, aký by mal byť „konečný cieľ" jednotlivých subjektov. „Zákonným spôsobom sa dostaneme do vlády, vďaka čomu sa naša strana stane rozhodujúcou silou," vyhlásil Hitler. „A potom, keď budeme mať na to ústavný nárok, pretvoríme štát na taký obraz, aký považujeme za najlepší."[17]